

“Літературний щоденник”. У передмові укладача цього довідника відомого поета Миколи Терещенка зазначено, що тут особливу увагу звернуто на “точність дат, які, до речі, всюди подаються за новим стилем”. І дійсно, в цьому довіднику подано правильні і точні дати народження й смерті М.П.Драгоманова: “18.IX.1841–20.VI.1895”. Такі ж точні дати подано і в книжці Д.Заславського, І.Романченка “Михайло Драгоманов” (К., 1964). А в другому томі цінного авторитетного наукового довідника “Українські письменники. Біобібліографічний словник” (К., 1963) подано точні дати і за старим і за новим стилем: першу дату подано за новим стилем, а другу дату за старим стилем: “18(6) вересня 1841 – 20(8) червня 1895”.

Незрозуміло, чому ж І.Романченко в російській “Краткой Литературной Энциклопедии” (т. 2, Москва, 1964) подав неправильні дати народження й смерті М.П.Драгоманова: “18(30).IX.1841 – 20.VI.(2.VII).1895”. Адже в книжці Д.Заславського, І.Романченка (1964) подано правильні дати.

Оглянувши різні довідники, енциклопедії, монографії, можемо зробити такі висновки: 1) більша частина цих довідників подає неправильні дати народження і смерті М.П.Драгоманова; 2) тільки деякі праці й довідники 1960-х рр. подають правильні дати. До них належать праця Д.Заславського, І.Романченка (1964) та довідники “Літературний щоденник” (1966) та біобібліографічний словник “Українські письменники” (1963).

Правильність цих дат засвідчують такі незаперечні докази:

1. Лист Лесі Українки до батька вперше надрукований у праці Ольги Косач-Кривинюк “Леся Українка. Хронологія життя і творчості” (Нью-Йорк, 1970. – С. 324). У цьому листі Леся Українка пише: “Він (дядько) умер несподівано 8 іюня надвечір” (Лист датовано 13 червня 1895 р.). Отже, цей лист стверджує *точну дату смерті* М.П.Драгоманова.

2. *Точну дату народження* М.П.Драгоманова стверджує батько Михайла Петро Драгоманов у своєму “Молитовнику” таким записом: “6 сентября 1841 года в 5 часов утра в г. Гадяче родился син мой Михайло”. Цей “Молитвослов Петра Драгоманова” у 1927–1929 рр. зберігався в Гадяцькому музеї ім. М.П.Драгоманова, в хаті, де народився М.П.Драгоманов. Я оглядав цей “Молитвослов” і скопіював усі записи, які були в цьому “Молитвослові” – записи про дні народження М.П.Драгоманова, Ольги Петрівни Драгоманової (Олени Пчілки) і Лариси Косач (Лесі Українки). Тут же було записано й про смерть М.П.Драгоманова: “Скончался 1895 г. 8 июня в Софии. Мир праху его”.

Бажано, щоб дослідники життя й творчості М.П.Драгоманова та автори статей, які в майбутньому будуть друкуватися в нових виданнях різних енциклопедій та довідників, не повторювали попередніх помилок і подавали справжні дати народження й смерті М.П.Драгоманова на підставі незаперечних свідчень його батька і його племінниці – 6(18).IX.1841–8(20).VI.1895.

США

Петро Ротач

З ЕТЮДІВ ДО БІОГРАФІЇ ПАНАСА МИРНОГО

“Мирним” себе нарік він...”

Весною 1920 року, невдовзі по смерті Панаса Мирного, в Полтаві вийшла маленька книжечка розміром 17х12 см з написом на сірій обкладинці з м’якого картону: “Гр. Коваленко. Панас Мирний (1849–1920). Полтава”. Між прізвищем автора і назвою містився портрет письменника, виконаний Г.О.Коваленком. Відгорнувши обкладинку, побачимо на титульній сторінці під назвою книжки уточнення: “Посмертна згадка”.

Видання насправду унікальне. Ми не знаємо, яким накладом воно вийшло, – цього видавці не позначили. Відомо лише, що клопоти з виданням взяла на себе полтавська

Спілка споживчих товариств, а видрукувало товариство “Печатне Діло”. Скільки таких примірників збереглося нам теж не відомо. Певно, що одиниці. Тим більша вартість цього видання.

Цінність “посмертної згадки” про Панаса Мирного полягає, насамперед, в тому, що це, поза сумнівом, перше друковане слово про покійного письменника, в якому знаходимо лаконічний огляд його життя й творчості, а також оцінку Панаса Мирного як людини і громадянина. Цінна книжечка й тим, що її автор — відомий у Полтаві, та й не лише в ній, письменник і художник, котрий тривалий час співпрацював з Панасом Мирним в різних ділянках громадсько-культурного життя, зокрема в редакції “Рідного краю”. Від часу виходу в світ цієї праці вона не передруковувалась, більше того, залишається поза увагою дослідників.

Згаданий примірник нарисув був придбаний 1959 р. в Полтаві з рук бібліотекарки Анастасії Іванівни Комарь, чоловік якої в 30-ті роки був репресований і не повернувся, залишивши дружині й синові колекцію книжок часів УНР та 20-х років — у них він кохався.

Отже, заглянемо до змісту книжечки-раритету. Починається “посмертна згадка” таким уступом: «Коли ми дивимось на сучасний зріст української культури й свідомости, то нам не треба забувати тих темних, тісних і тернистих стежок, якими йшло українство до недавнього часу. Під тяжким гнітом воно загартувало свою силу, муками й жертвами здобувало для майбутніх поколінь можливість вільно працювати й не носити тавра рабства”. Думки автора, висловлені в цьому уступі, свідчать про те, що демократична інтелігенція старого часу ще й у 1920 році вірила, чи, принаймні, хотіла вірити, що буде зростати й далі, як це було в період УНР, “культура і свідомість” українства, а ті “муки і жертви”, які воно понесло, виборюючи право не носити “тавро рабства”, не будуть даремними. Та сталося зовсім інше, в чому переконався невдовзі і сам Г.Коваленко, котрого стратили в 1937 р. за любов до України і служіння її культурі.

Лаконічно розповідається про батьків письменника, його навчання, службу в різних місцях Полтавщини, початок творчості, одруження в 40-річному віці, переїзд в затишне місце на Кобищанській околиці Полтави.

У другому розділі йдеться про творчий шлях Панаса Мирного. Автор відповідає на питання: як сталося так, що з малоосвіченого писарчука “виробився не кар’єрист-чиновник, не Финтик, “ветвь маслічна от грубаго кореня”, а широко освічений, свідомий діяч українського письменства, що розкрив перед громадянством всю безмірність народної нужди і неволі”. Ключ до розуміння “такого дивного історичного явища” автор знаходить у вірші П.Мирного, присвяченому власній музі. З того видно, що “першими його учителями” були рідна пісня і казка. А далі — Шевченко.

“Так, в тій великій книзі, в “Кобзарі”, — пише Г.Коваленко, — знайшов талановитий хлопець найкращого собі порадирика-учителя. Вона, тая книга, була і буде джерелом свідомости, поезії, джерелом вільности, боротьби проти всякого гніту й неправди. Вона досі творила дивні діла; а далі творитиме ще дивніші, як її читатимуть маси народні, тепер ще в більшості неграмотні...”.

Не обминає Г.Коваленко і впливу на громадську свідомість Панаса Мирного його старшого брата Івана Білика, з яким, “мов пара волів добрих, щирих” в спілці тягли вони літературного плуга. Третій розділ — це перебіг життя і праці Панаса Мирного вже в новому ХХ-му столітті й аж до смерті. Це була праця не лише літературна, а й громадсько-культурна, спрямована на те, щоб будити темний народ аби він не був рабом і позбувся “сорому неволі”. У часописі “Рідний край”, де Панас Мирний редагував поезію і белетристику, він закликав бити “всяку неправду, хто б не вчинив її”. Надії, котрі постали в українстві в 1905 році, не справдилися. Часопис було заборонено; Олена Пчілка перенесла його до Києва, але, як зауважив автор, то вже був інший “Рідний край”.

Скоро настали ще гірші часи. Проти українства виступили російські ліберали. Сподіваючись уникнути революції, царська Росія втягується в світову війну. Панас Мирний втрачає старшого сина. І другий син гине в тій кривавій усобиці, що згодом почалася. “Се лихо зовсім підкосило старого. Він видимо догорав. Виряджаючи сина на той світ, він промовляв: “Скоро й я піду до тебе, сину...”.

Останній прилюдний виступ Панаса Мирного, про який згадує Г.Коваленко, відбувся 12 вересня 1919 р. Це було “на великому народному святі в пам’ять Івана Котляревського”. Через п’ять місяців письменника не стало. Панас Мирний помер на 71 році життя. “Був чималий мороз 30 січня, як тисячі народу проводили в останню дорогу славного полтавця. В морозному повітрі лилися жалібні співи українського національного хору. Труну під червоною китайкою і під прапорами везли, по стародавньому звичаю, на санях двома парами волів. Поховали поруч із сином..”, – так пише очевидець і автор цього нарису.

Гірку посмішку викликають ці останні слова. Домовину письменника в 30-х роках відкопали і перенесли до Зеленого гаю. Там і тепер його та дружини могили. А де ж могила сина? Що то за бездушна влада була, що “розлучила” батька з сином!..

“Він тепер належить вічності, – говориться в останньому уступі “посмертної згадки”. Автор певний, що Панас Мирний “житиме в грядущих поколіннях, котрі шануватимуть його за те, що в довгу, тяжку ніч неволі й смутку він ніс і ховав біля свого серця живий огонь”. Закінчується книжечка заввагою автора такого змісту: “Сеї нарис написано на підставі відомостей, здобутих від самого П.Мирного, котрого я знав на протязі останніх 35 літ і з ним працював. Окрім того, з доручення полтавського громадянства, я переглядав і списував папери, що залишилися після покійного”. А з протилежного боку обкладинки, внизу, вміщено ледве помітний дрібношрифтовий напис: “Травень р. 1920”.

“Мирним себе нарик він, і така була його дійсна натура – надзвичайно лагідна, скромна, тиха, добра”.., – так писав Григорій Коваленко. Понад 70 років тому відійшов у кращий світ великий правдолюбець. Та не вгас “живий огонь” його любові до українства, до свого народу і його слова. Він буде освятати шлях і далі, бо мети, про яку мріяв великий письменник, все ще не досягнуто.

“За журналіста – Рудченко...”

Багато років тому до наших рук потрапив рідкісний документ – квитанція про прийняття грошей Миргородським повітовим казначейством, на якій один із підписів поставив батько Панаса Мирного Яків Рудченко. Цей підпис сам по собі викликає інтерес не тільки в дослідника біографії видатного українського письменника-класика, а й у рядового шанувальника його творчості.

Відомості про життя Панаса Мирного були досить скупі, бо сам він не хотів поширювати їх. Ще менше знаємо про його батьків. Тому навіть дрібний документ з підписом Рудченка привертає увагу і не видається зайвим. Та перш, ніж розповісти про нього, нагадаємо про те, що вже зуміли розшукати дослідники.

Батько письменника Яків Григорович Рудченко народився 23 квітня 1823 р. в с.Білики Миргородського повіту в сім’ї учасника війни з Наполеоном. За словами самого Панаса Мирного, “батько вів рід з давнього козачого коліна (дід був якийсь військовий чи бунчуковий товариш, а батько уже взивався прапорщиком). 1838 року Яків Рудченко скінчив Миргородське повітове училище. Він ріс без батька. Його старший брат Андрій у цей час уже працював у Миргородському казначействі, і саме він прилучив до цієї установи молодшого Якова. 1841 року Андрій Рудченко поїхав працювати до іншого міста, а замість себе лишив Якова, котрий, як видно, виявив похвальні канцелярські здібності. Через півтора роки (тобто в 1842-му, яким датовано згадану квитанцію) Яків Рудченко вже обіймав посаду бухгалтера.

У Миргороді в 21-річному віці Яків Григорович одружився з Тетяною Гординською. Їхнім первістком став Іван (нар. 2.09.1845), відомий в майбутньому як Іван Білик, співавтор Панаса Мирного. Того ж року Яків Григорович був підвищений у званні – він став колезьким реєстратором. В 1847 р. у них народжується дочка Олександра, а 1(13) травня 1849 р. з’являється на світ Панас. Потім були ще Лука і Георгій. В 1858 р. сім’я Рудченків переселилася до Гадяча.

Справедливо пишуть, що доля старших синів Івана та Панаса була визначена батьком: обидва вони стали високопрофесійними службовцями фінансової справи. Живучи в Гадячі, Рудченки спілкувалися з родиною Драгоманових. Михайло Драгоманов справив дужий вплив на розвиток народознавчих інтересів Івана Рудченка, а Панас в пізніші роки

тісно співпрацював з Оленою Пчілкою — Ольгою Петрівною Драгомановою (Косач) і був у дружніх творчих стосунках з нею до смерті. Яків Рудченко дожив до 1890 року, а його дружина, мати Панаса Яковича, пережила чоловіка на 20 років.

Та повернемося тепер до згаданого автографа. Документ має назву "Квитанція № 427521". Її видало 25 травня 1842 р. казначейство Миргородського повіту штатному наглядачеві місцевого училища Олексію Кувачинському про те, що вчитель малювання Гронтковський сплатив до скарбівні 15 крб 75 коп асигнаціями (що дорівнювало 4 крб 50 коп сріблом) "за видане йому свідоцтво на звання учителя французької мови". Квитанцію підписали казначей Міхновський та — "за журналіста" — Рудченко. І хоч ініціала на документі нема, поза сумнівом, це підпис Якова Рудченка, бо саме він в цей час працював у казначействі. Це була рука батька видатних діячів української демократичної культури, братів Івана

та Панаса Рудченків. До народження автора знаменитих романів "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" та "Повія" залишалося сім років...

м.Полтава

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал "Слово і час" висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, загальнокультурного життя. Виходячи з принципів об'єктивності та плюралізму, редакція не вважає за обов'язкове поділяти всі погляди і положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінними вимогами до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, є достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; посилання розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати в комп'ютерному наборі — як текстовий файл без переносів у словах або WinWord 2.0 DOC-файлом на стандартній дискеті; можна надсилати електронною поштою (E-mail: jour_sich@iatp.org.ua; www.word-and-time.iatp.org.ua).

До дискет (бажано продублювати текстовий матеріал на 2-х дискетах) обов'язково мусить бути подана виразна роздруковка статті у 2-х примірниках, виконана шрифтом не менше 14 кегля через 2 інтервали 28 рядків на сторінці.

До статті додається анотація (до 5-ти рядків) — для розміщення на веб-сторінці.